

Институт за национална историја - Скопје

Идентитети

*Зборник на трудови од
Седмиот меѓународен симпозиум
„Денови на Јустинијан I“, Скопје, 15-16.11.2019*

Уредник
Митко Б. Панов

Скопје, 2020

Издавач:
Институт за национална историја - Скопје

Уредник:
Митко Б. Панов

Лекторка:
Јордана Шемко Георгиевска

Ликовна и техничка обработка:
Игор Панев

Печати: ДПТУ Контура ДОО Скопје

Финансиски поддржано од:

Република Северна Македонија
Министерство за култура

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

323.1(091)(062)
316.722(091)(062)
323.1(495.02)(062)
316.722(495.02)(062)
305(495.02)(062)

МЕЃУНАРОДЕН симпозиум "Денови на Јустинијан I" (7 ; 2019 ; Скопје)
Идентитети : зборник на трудови од Седмиот меѓународен симпозиум
"Денови на Јустинијан I", Скопје, 15-16.11.2019 / уредник Митко Б.
Панов. - Скопје : Институт за национална историја = Skopje : Institute
of national history, 2019. - 298 стр. ; 23 см
Текст на мак. и англ. јазик. - На наспор. насл. стр.: Identities :
proceedings of the 7th International Symposium "Days of Justinian I",
Skopje, 15-16 November, 2019 / edited by Mitko B. Panov. - Фусноти кон
текстот

ISBN 978-9989-159-96-1

Institute of National History - Skopje

Identities

*Proceedings of the 7th International Symposium
“Days of Justinian I”, Skopje, 15-16 November, 2019*

Edited by
Mitko B. Panov

Skopje, 2020

МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН КОМИТЕТ

Флорин Курта (Универзитет во Флорида)
Митко Б. Панов (Институт за национална историја, Скопје)
Елизабета Димитрова (Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје)
Драги Ѓорѓиев (Институт за национална историја, Скопје)
Хрвоје Грачанин (Универзитет во Загреб)
Донатела Бијаџи Маино (Универзитет во Болоња)
Ендрју Роуч (Универзитет во Глазгов)
Ѓузепе Маино (Универзитет во Болоња)
Георги Николов (Универзитет во Софија)
Витомир Митевски (Македонска академија за науки и уметности, Скопје)
Гордана Силјановска (Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје)
Каролин С. Снајвли (Гетисбург колеџ)
Виктор Лилчиќ (Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје)
Александар Спасеновски (Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје)
Јасмина Чириќ (Универзитет во Белград)
Иванка Василевска (Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје)
Мишо Докмановиќ (Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје)
Рубин Земон (Универзитет Евро-Балкан, Скопје)
Јане Коџабашија (Универзитет Евро-Балкан, Скопје)

Секретари на редакција

Драган Ѓалевски (Институт за национална историја, Скопје)
Игор Панев (Филозофски факултет, Скопје)

International Scientific Committee

Florin Curta (University of Florida)
Mitko B. Panov (Institute of National History, Skopje)
Elizabeta Dimitrova (University Ss. Cyril and Methodius, Skopje)
Dragi Gjorgiev (Institute of National History, Skopje)
Hrvoje Gračanin (University of Zagreb)
Donatella Biagi Maino (University of Bologna)
Andrew Roach (Glasgow University)
Giuseppe Maino (University of Bologna)
Georgi Nikolov (Sofia University)
Vitimir Mitevski (Macedonian Academy of Science and Arts, Skopje)
Gordana Siljanovska (University Ss. Cyril and Methodius, Skopje)
Carolyn S. Snively (Gettysburg College)
Viktor Lilčić (University Ss. Cyril and Methodius, Skopje)
Aleksandar Spasenovski (University Ss. Cyril and Methodius, Skopje)
Jasmina Čirić (University of Belgrade)
Ivanka Vasilevska (University Ss. Cyril and Methodius, Skopje)
Mišo Dokmanović (University Ss. Cyril and Methodius, Skopje)
Rubin Zemon (Euro-Balkan University, Skopje)
Jane Kodjabasija (Euro-Balkan University, Skopje)

Editorial Secretaries

Dragan Gjalevski (Institute of National History, Skopje)
Igor Panev (Faculty of Philosophy, University, Skopje)

СОДРЖИНА / CONTENTS

Предговор / Foreword	ix
1. Byzantine Identity Interrogated, Declared, Activated <i>Anthony Kaldellis</i>	21
2. Ethnodenialism? Comparing Ethnic Apples to Apples in Byzantine and Medieval Studies <i>Alex M. Feldman</i>	37
3. The Power of a Kiss: Ritual Kissing as an Expression of Social Identity in Byzantine Ceremony <i>Ilias Karalis</i>	54
4. Bureaucratic Identity in John Lydus <i>David Rockwell</i>	65
5. The attitude of Justinian I (527-565) towards the Eurasian nomads. Manipulations and aims <i>Georgios Kardaras</i>	82
6. Byzantine Feminisms in the Age of Justinian <i>Larisa Orlov Vilimonović</i>	91
7. Unlawful Marriages in Justinian's Novels <i>Daniela Toševa</i>	121
8. Justinian I in the light of inscriptions in Albania <i>Fabio Toska</i>	133
9. <i>Македонци и Бугари</i> како повеќекратни идентитетски ознаки во концептуалната претстава на Византија <i>Митко Б. Панов</i>	148

10. Идентитетот како средство на византиската дипломатија во времето на Македонската династија (кр. на IX кр. на X век)
Драган Ѓалевски 163
11. Political and ethnic identities of the Normans in Macedonia and Byzantium
Salvatore Costanza 173
12. Digenes Akritas: Hero on the border who destroys the borders
Vitomir Mitevski 186
13. Nunc edendum est! Пирот на Гобриј и Артаксан во 4-та книга од романот “Rhodanthe et Dosicles” од Теодор Продром
Макеј Хелбиг 191
14. Идентитетите во Хоматијановиот акт бр. 54
Виктор Недески 203
15. Count Palaiologos: Family Ties and Alleged Identities in the Expedition of Amadeus VI of Savoy
Marco Fasolio 214
16. Средновековните ереси и родовите идентитети помеѓу бенедиктите и морално-етичката контроверза
Маја Ангеловска-Панова 229
17. The “language of heresy” in Bogomil and Cathar-related texts
Војана Radovanović 242
18. Цингулум од Лихнид и аналогии во византиското ѕидно сликарство
Бошко Ангеловски и Давча Спасова 256
19. Three in one. Identities through post-Byzantine icons of Saint Demetrius in the Balkans
Miguel Gallés 269

20. The Battle of Identity: Abolition of the Archbishopric of Ohrid and the socio-political conditions in the Ottoman Empire <i>Gjoko Gjorgjevski</i>	280
21. From Italy to Balkans: Scientific travels in the Age of Enlightenment <i>Giuseppe Maino</i>	295
22. Црковно-музичката дејност на Јанаки Стојменович <i>Мирјана Павловска-Шулајковска</i>	323
23. Principles of Conservations treatments used in the Icons of the Ohrid Collection <i>Angelina Popovska</i>	328
24. Процена на загрозеноста од елементарни непогоди на православните верски храмови во општина Штип <i>Драган Веселинов и Трајче Наџев</i>	346

Идентитетите во Хоматијановиот акт бр. 54

Виктор Недески, Православен богословски факултет
„Св. Климент Охридски“, Скопје

UDK 323.1:348(495.02)“12”

Abstract: The Archbishop of Ohrid Demetrios Chomatenos is one of the most prominent scholars of canonical and secular law of his time. He played a decisive role in elevating the position of the Ohrid Archbishopric in the newly emerging geo-political circumstances on the territory of fragmented Byzantine empire in the first few decades of the 13th century. During this period many church and secular dignitaries, as well as citizens of different social strata, were resorting to his authority and to the Ohrid Synod, seeking legal resolution of current disputes of a different nature. The result of this activity of Demetrios Chomatenos is the collection “Ponemata Diaphora” which contains a number of official acts and judgments of the Ohrid throne. On this occasion, the topic of our interest is Act no. 54, which resolves a problem that arose between three identities in a monastery on Mount Athos.

Архиепископот Охридски Димитриј Хоматијан¹ (Хоматен)² е еден од најистакнатите познавачи на канонското и световното право во свое време. Неговата личност ќе одигра пресудна улога во издигнувањето на позицијата на Охридскиот архиепископски трон во новонастанатите гео-политички околности на територијата на распарчената Византија во првите неколку децении на XIII век³. Во овој период кон неговиот авторитет и кон охридскиот синод ќе прибегнуваат многумина црковни и световни великодостојници, но и верници, барајќи правна разврска на тековните спорови од најразлична природа. Плод на оваа дејност на архиепископот Димитриј Хоматијан е и збирката „Ponemata Diaphra“ во која се поместени голем број официјални акти и пресуди на Охридскиот трон⁴. Станува збор за збирка од 152 акти за различни правни теми⁵. Овде зборот акт се користи со едно пошироко значење на официјален документ, бидејќи во овие акти спаѓаат и посланијата кои Хоматијан ги испраќа од свое име, како и судските акти составени како од самиот Хомаријан, така и од хартофилаксот во име на постојаниот синод на Охридската архиепископија ("ένδημοῦσα σύνοδος").

¹ Најисцрпна библиографија за Хоматијан, види во: Günter Prinzing, Ed., Demetrii Chomateni Ponemata Diaphora (=PD), (Berolini et Novi Eboraci, 2002), 3*-365* Günter Prinzing, „Bishop or Abbot? The Conflict about the Spiritual Obedience of the Vlach Peasants in the Region of Bothrotos ca. 1220: Case nr. 80 of the Legal Works of Demetrios Chomatenos Reconsidered“, in Church and Society in Late Byzantium, ed. Dimiter Angelov, (Kalamazoo: Medieval Institute Publications, 2009), 28-31; Günter Prinzing, „Epiros 1204–1261: Historical Outline – Sources – Prosopography“, in Identities and Allegiances, eds. Judith Herrin and Guillaume Saint-Guillain (Farnham-Burlington: Ashgate Publishing, 2011), 82-99 Günter Prinzing, „Δημήτριος Χωματηνός: ἐξέχων κανονολόγος και αρχιεπίσκοπος της αυτοκέφαλης βυζαντινής εκκλησιαστικής επαρχίας της Βουλγαρίας / Αχρίδας (1216–1236)“, in Βυζάντιο. Ιστορία και πολιτισμός, Τ. Α', ed. Τηλέμαχος Κ. Λουγγής (Αθήνα: Ηρόδοτος 2014), 341-360

² Во постарата литература се користи формата „Хоматијан“ (Χωματιανός), но Darrouzès, врз основа на ракописната традиција, покажува дека автентична е формата „Хоматен“ (Χωματηνός). Cf. Jean Darrouzès, „Les réponses canoniques de Jean de Kitros“, *Revue des études byzantines* 31 (1973): 319, n. 3 PD, 41*-45*.

³ За поделбите на распарчената имшерија по Четвртата крстоносна војна, види: Antonio Carile, „Partitio terrarum Imperii Romanie“, *Studi Veneziani* 7 (1965): 125-305; August Heisenberg and Peter Wirth, Eds., *Georgii Acropolitae Opera I, II*, (Stuttgart: Teubner, 1978), 13.6-11; Божидар Ферјанчић, „Почеци Солунске краљевине (1204–1209)“, *ZVI* 8/2 (1964) 101-116; Alexandra Krantonelli, „Η κατά τῶν Λατίνων ἑλληνοβουλγαρική σύμπραξις ἐν Θράκη 1204–1206“, (Athena, 1964), 71–75;

⁴ Günter Prinzing, „Zu den persönlich adressierten Schreiben im Aktencorpus des Ochrider Erzbischofs Chomatenos“, in *Byzantina Europaea. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, eds. Kokoszko Macej and Leszka Mirosław, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007), 223-245.

⁵ Види детели за актите: Prinzing, PD, 269* etc.

Хоматијан е автор и испраќач на речиси сите акти. Тој не само што ги испратил повеќето од нив – 114 акти (40 посланија и 74 други акти), но како што се покажува од стилот на авторот самиот ги напишал или диктирал. Овие акти во најголем дел се плод на службените активности на Хоматијан како акти од дејноста на црковниот суд во Охрид. Останатите 35 од 109 акти се напишани или диктирани од страна на други клирици од неговата канцеларија, главно од хартофилаксот, што е евидентно од објективниот стил на нивните текстови. Но, архиепископот формално се смета за издавач и на овие документи. Секако, во составувањето и во двете групи на акти можно е да учествувал и митрополитскиот синод на Охрид (составен од епископите, со учество и на други високи клирици од административниот апарат на архиепископијата) Тоа е наведено поединечно во секој од актите.

Ниту еден од актите не е сочуван во оригинал, туку во подоцнежен препис. Не е познато кој е составувачот на „*Ponemata diaphora*“ ниту кога и зошто е составена оваа збирка, но постојат индикации дека околу 1280 г. хартофилаксот на Охридската архиепископија Јован Педијасим составил една збирка, првенствено за негови потреби, а веројатно и како школски прирачник. Поточно, се потврдува дека главен извор на творбата на Педијасим „За бракот“ (Περὶ γάμων) бил Охридскиот кодекс, кој во тоа време сè уште постоел⁶. Кодексот подоцна бил изгубен, а збирката „*Ponemata diaphora*“ од непознат автор, се сочувала во подоцнежни преписи, од кои најзначајни се два преписа од XVI век, кои претставуваат основа за критичкото издание на Prinzing⁷.

Верзиите на актите сочувани во „*Ponemata diaphora*“ не се целосни, бидејќи не содржат протокол и есхатокол, односно недостига воведниот и завршниот дел од актите. За тоа дека постоеле и овие делови во првичните акти на Охридскиот кодекс дознаваме од еден препис на актот бр. 50 сочуван во еден ракопис во Санкт Петербург од XIII век (Petropolitanus graecus 250), кој содржи протокол и есхатокол. Врз основа на овој препис може да се утврди дека протоколот ги содржел:

⁶ Prinzing, *Convergence and divergence*, 11–13; Prinzing, PD, 40*–41*. За Јован Педијасим види: Alexander Kazhdan, Ed., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, (New York, London, Toronto: Oxford University Press, 1991), 1615; Erich Trapp, Ed., *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, (Wien: Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik, 2001), 9, 22235. Доказ за постоењето на кодекс со акти на Охридската архиепископија наоѓаме во текстот на PD 428, акт бр. 146.178-181: ταῦτα οὕτω παραχθέντα συνοδικῶς καὶ ἀναγνωσθέντα τοῖς κωδικίοις τοῦ ἱεροῦ χαρτοφύλακος τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς ἐγκατεστρώθησαν, ἵν' ἐντεῦθεν εἰς εἶδησιν τοῖς βουλομένοις μεταλαμβάνωνται. Види и: Prinzing, PD, 279*–280*.

⁷ Во врска со ракописната традиција види: Prinzing, PD, 308*–352*.

1) датумот на судското собрание, 2) името на врховниот судија (секогаш Хоматијан) 3) местото на заседавање на судот, и 4) имињата на другите судии (епископи на Охридската архиепископија), кои не учествувале во одлуката, туку само го следеле судењето. Есхатоколот открива дека 1) оригиналниот акт (од Кодексот) е составен врз основа на белешките од соборот, кои во конкретниот случај се правеле под раководство на анотаторот (ипомниматографот) на Охридската архиепископија, Михаил Гликас, 2) Архиепископот ја потврдувал исправноста на актот со својот печат⁸. Од наведеното, може да се заклучи дека поради отсуството на оригиналната верзија на актите со протокол и есхатокол, изгубени се значајни информации за составот и функционирањето на судот, како и за точните датуми на издавање на актите.

Во оваа прилика ќе посветиме внимание на актот бр. 54 и на идентитетите кои се среќаваат во него. Овој акт е насловен како „За тоа дали треба да се општи со оние кои се отклониле во време на тешкотиите и доаѓањето на Латините, и кои ним им дозволиле да се причестуваат“⁹ и претставува одговор до еден светогорски монах за посебен проблем кој се јавил во манастир на Света Гора. Актот е поврзан со една верска аномалија на Света Гора, и најверојатно е издаден малку по 1224 г., кога Теодор Дука го освоил Солун од власта на Латините. Во овој период обновувањето на источните христијански практики во манастирите на Света Гора претставувало важен приоритет, па затоа, логично е што во една ваква прилика се цел да се реши спорот, светогорскиот монах се обратил до еден извонреден клирик, тесно поврзан со Епирскиот деспотат.

Актот известува дека монахот по име Григориј Икодомопулос се јавил пред синодот на Охридската архиепископија, со кој претседавал Хоматијан и ги поставил следниов проблем: Во еден од манастирите на Света Гора Атонска во заедништво живееле монаси Грци и Иверци сè до освојувањето на областа од страна на Италијанците, кои се обидуваале да ги принудат да ја признаат папската власт и да ги прифатат западните богослужбени практики. Иако, повеќето од монасите одбиле послушност на папската власт и покрај прогонот и тешкотиите кои ги претрпеле, монасите Иверци се потчиниле на власта на Папата. Како што наведува монахот Григориј, „се потресоа нивните срца,

⁸ Текстот на протоколот и есхатоколот се дадени во критичкото издание на актот: PD 183-186, бр. 50. Cf. Prinzing, *Convergence and divergence*, 4-11.

⁹ „Περὶ τοῦ, εἰ χρὴ συγκοινωνεῖν τοῖς περιτραπέισιν ἐν καιρῷ δυσχερείας καὶ προσελθοῦσιν Λατίνοις καὶ τοῖς τούτων ἔθεσι κοινωήσασιν“ PD 198.

за да пристапат и да ги причестат Италијанците, карактеризирајќи го оној што нема да пристапи како залудно пострадад¹⁰. Поради ваквото однесување на Иверците, Григориј побарал да дознае дали Грците монаси треба да продолжат богослужбено да општат со монасите Иверци или не.

Според информациите кои ги дава монахот Григориј, треба да се претпостави дека станува збор за манастирот кој до денес го носи името Иверон – манастир на Иверците, односно на Грузијците. Како што информира Григориј, во манастирот живееле во хармонија два идентитети Грци и Иверци, односно Грузијци. Овие два идентитети традиционално припаѓаат на источната христијанска традиција и споделуваат идентични богослужбени и верски традиции, а како што известува монахот: „сè до походот на Италијанците против Ромеите, сите тие – Грци и Иверци заедничареа помеѓу себе, соработувајќи во аскетското напредување, последувајќи го редот на отецот на манастирот, а имајќи ги само јазиците како разлика“¹¹. Меѓутоа, со доаѓањето на Италијанците, односно на Латините, како што почесто се именувани на исток, односите помеѓу овие два идентитета во манастирот значајно се влошил. Иако причината била верска, односно станало збор за богослужбеното општење со Италијанците, сепак, настанала една идентитетска поделба. Така, Иверците ги прифатиле Италијанците, а со тоа и претставниците на папата и папската јурisdикција, додека Грците тоа го одбиле.

Значајно е тука да се нагласи дека поделбата по идентитетска основа не настанала случајно. Имено, не треба да се занемари фактот дека расколот помеѓу православниот исток и латинскиот запад во почетокот по 1054 г. бил првенствено локален судир помеѓу две црковни катедри – Рим и Константинопол, со особена улога на Охридскиот трон во овие бранувања. Многу подоцна со крстоносните војни судирот предизвикал поширок расцеп помеѓу елинофоната и латинската црковна традиција. Меѓутоа, Иверците кои не биле засегнати од овие бранувања, природно и во оваа прилика покажале еден далеку поумерен став кон Латините во споредба со Грците. Неприкосновен е и фактот дека Италијанците извршиле силна тортура врз светогорските монаси кои не ја прифатиле нивната власт и

¹⁰ „θράττειν γάρ ἔλεγε τὰς καρδίας αὐτῶν, εἰ τὸ προσελθεῖν καὶ κοινωνῆσαι τοῖς Ἰταλοῖς ταυτίζεται τῷ μὴ προσελθεῖν, ὡς καὶ εἰς μάταιον ἀποτελεωτήσαι“ PD 199, бр. 54.

¹¹ „Μέχρι μὲν οὖν τῆς τῶν Ἰταλῶν κατὰ {τῆς} τῶν Ῥωμαίων ἐπιδρομῆς τῶν μὲν ἄλλων πάντων ἐκοινωνοῦν ἀλλήλοις μετιόντες τὴν ἀσκητικὴν διαγωγὴν οἱ Γραικοὶ τε καὶ Ἰβηρες, τοῦ τῆς μονῆς πατρὸς τοῖς τύποις ἐπόμενοι, μόναις δὲ ταῖς γλώσσαις μεμερισμένοι ἐτύγχανον“ PD 198, бр. 54.

папската јуридикција, така што провокативната изјава на Иверците дека ваквите маченици се залудно пострадали, природно наишла на остра критика и негодувања од страна на монасите Грци.

Подвлекувајќи ги информациите за идентитетите содржани во овој акт, значајно е да се нагласи и дека актот мошне добро ја отсликува новонастанатата состојба по падот на Константинопол под власта на Латините. Имено, ако во почетокот актот зборува за поход на Латините против Ромеите, во продолжение, по падот и поделбата на империјата се јавуваат нови идентитетски именувања, како што се Италијанци и Грци – термини кои на исток влегуваат во употреба под силно западно влијание.

Во својот одговор, Хоматијан најпрво го пофалува монахот Григориј за неговата постапка – да прибегне кон Синодот на Охридската архиепископија и преку него да добие вистински одговор за решавање на конкретниот проблем со кој се соочувал неговиот манастир. Така, Хоматијан нагласува: „Достоен е за пофалба монахот Григориј со презиме Икодомопулос, кој за благочестието и заради одржување на црковниот поредок помина долг пат и претрпе понижување, за да дојде до нашиот свештен и божествен синод“¹². Откако ја презентира состојбата во која се нашло манастирското братство и го објаснува проблемот, како што известил монахот Григориј, Хоматијан го презентира одговорот кој го дал светиот Синод. Најпрво ги изложува заедничките точки на вера на Западната и Источната Црква, како што се „крштението и исповедањето на Света Троица“¹³. Но, сепак, тој посочува дека има многу разлики во однос на другите практики и учења. Тука посебно го нагласува латинското учење „Filioque“ за исходењето на Светиот Дух и од Синодот, кое го нарекува „утопија“¹⁴, како и употребата на бесквасници од страна на Западната црква¹⁵. Ова се причините поради кои источните патријаршии го прекинале општењето со првоначалниот Рим. „Па, според тоа, оној кој заедничари со нив во догмата и во учењето, е одлачен од наша страна, не заедничарејќи со

¹² „Ἀξιὸς ἐπαίνων ὁ μοναχὸς Γρηγόριος ὁ τὴν ἐπωνυμίαν Οἰκοδομόπουλος, ὁ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ τῆς ἐκκλησίας θεσμοῦ συντηρήσας ἔνεκεν μακρὰς τε ὁδοῦ καὶ γήρωος καταπεφρονηκῶς τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεράν καὶ θεῖαν κατέλαβε σύνοδον“ PD 198, бр. 54.

¹³ „τὸ βάπτισμα καὶ ἡ τῆς ἀγίας Τριάδος ὁμολογία“ PD 199, бр. 54.

¹⁴ „ἄτοπία“ PD 199, бр. 54.

¹⁵ За оваа богослужбена пракса и дискусиите околу неа во овој период види: M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, т. I, (Philadelphia: American Philosophical Society, 1976).

нас во ништо, ниту е еден од нас и се смета за туѓинец¹⁶ – заклучува Хоматијан.

Земајќи ја предвид изјавата на иверските монаси дека оние кои не се покориле на Латините се пострадани залудно, Хоматијан смета дека тие индиректно „го објавија како блажено и достоино за многу пофалби разузданото насилство на Латинската власт¹⁷. Спротивставувајќи се на оваа изјава на Иверците за постраданите од раката на Латините, Хоматијан нагласува дека овие маченици: „верата исполнувајќи ја, си исплетоа венци на правдата¹⁸. Спротивно на нив, предавниците на отечката традиција се осудени и одлачени, бидејќи, како што иронично нагласува Хоматијан – „му позавидоа на Јуда¹⁹. На крај, пресудата на Хоматијан е дека монасите Грци не треба да заедничарат со Иверците, ниту со било кој друг што ја направил истата грешка. Тие може да бидат примени насад во заедница со вистинската вера само доколку се покаат и се очистат со пост и молитви. Во оваа одлука, Хоматијан и Охридскиот синод се на став дека Латините се туѓи на источните христијани, поради расколот помеѓу Западната и Источната Црква. Од таа причина, тој забранува секаков вид на религиозна врска со нив и со сите оние кои ја прифатиле западната догма, па макар и привремено.

За да го разбереме ваквиот радикален став на Хоматијан во ова прилика, што не е случај во некои други негови творби, треба да навлеземе малку подлабоко во историско-политичките околности во кои е издаден овој акт. Имено, актот бр. 54 најверојатно е настанат помеѓу 1224 и 1230 г., кога Теодор Дука бил заколнат непријател на Латините. Од неговото искачување на тронот во 1215 г., негова главна цел била да ја прошири својата власт на цела копнена Елада за сметка на латинските владетели и така да го отвори патот за освојување на Константинопол со цел да го врати своето императорско право, како што самиот сметал²⁰. Освојувањето на Солун било првиот и клу-

¹⁶ „ὁ κοινωνῶν ἐκρίνοις ἐν τε δόγμασι καὶ διδάγμασιν ἅπερ ἡ ἡμετέρα μερὶς ἀπεβάλετο, ἐν οὐδενὶ πράγματι κοινωνήσει ἡμῖν οὐδὲ ἔσται εἰς ἐξ ἡμῶν, ὡς ἀλλότριος λογιζόμενος“ PD 199, бр. 54.

¹⁷ „ὡς μακαριστοὶ καὶ πολλῶν ἄξιοι ἐγκωμίων, οἱ τῇ ἀθέσμῳ βία τῆς Λατινικῆς ἐξουσίας“ PD 200, бр. 54.

¹⁸ „τὴν πίστιν τετηρηκόσιν ὁ τῆς δικαιοσύνης πλακῆσεται στέφανος“ PD 200, бр. 54.

¹⁹ „τὸν Ἰούδαν ζηλώσαντες“ PD 200, бр. 54.

²⁰ Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, (Oxford: Blackwell 1957), 47 etc; Francois Bredenkamp, *The Byzantine Empire of Thessaloniki (1224-1242)*, (Thessaloniki: Thessaloniki History Center, 1996), 65 etc.

чен чекор за неговиот поход во Македонија и Тракија, а следен чекор било мирното предавање на градот Едрене²¹. За време на оваа војна, неговите односи со Папата, кој ја зазел страната на Латинското царство, биле многу напнати и непријателски²². Причините секако биле политички, а не верски. Во таа насока, највпечатливи се два настани во периодот од 1224 г. до 1230 г. Папата Хонориј III во 1225 г. поддржал еден неуспешен воен поход против Теодор Дука, со цел да ги заштити латинските интереси на Исток. Укотвувајќи се во заливот кај Волос, латинската војска никогаш не стигнала до Солун, поради болест која усмртила многумина војници, меѓу кои и водачот на походот Вилијам V од Монферата²³. Неколку години подоцна, во 1229 г., Теодор Дука му укажал воена помош на Фредерик II од Сицилија, кој војувал во Италија. Фредерик бил папски непријател, со кого Теодор воспоставил пријателски врски. Во една ваква антипапска клима, било невозможно Хоматијан да изрази поумерени ставови кон Латинската црква, како и кон Иверците кои ја прифатиле папската јуриздикција.

Appendix

Превод²⁴ на актот број 54:

За тоа дали треба да се општи со оние кои се отклониле во време на тешкотиите и доаѓањето на Латините, и кои ним им дозволиле да се причестуваат

Достоен е за пофалба монахот Григориј со презиме Икодомопулос, кој за благочестието и заради одржување на црковниот поредок помина долг пат и претрпе понижување, за да дојде до нашиот свештен и божествен синод; неговата благочестива душа поведена од божествена ревност, посака да се поучи за сè, односно и доброто - да го подобри, но и да се открие нејзината добродетел. Поради тоа, овој монах

²¹ Не е целосно разјаснето кога точно Теодор Дука го освоил Едрене (Адријанопол). Според мислењето на Никол тоа се случило во 1225 г., додека Бреденкамп тврди дека градот се предал во 1227/28 г. по крунисувањето на Дука: Nicol, *The Despotate of Epiros*, 104; Bredenkamp, *The Byzantine Empire*, 109 и 133.

²² Eleonora Naxidu, „The Latin West in the Eyes of the Orthodox East: the paradigm of the Archbishop of Ohrid Demetrios Chomatenos“, *Church studies* 15 (2018): 336-337.

²³ Setton, *The Papacy and the Levant*, 53.

²⁴ Преводот на актот бр. 54 на современ македонски јазик е направен од авторот на овој научен прилог врз основа на грчкиот текстот од критичкото издание *Demetrii Chomateni Ponemata Diaphora* на Günter Prinzing.

застана пред Нашето Смирение, а ние – претстојателите, соборно и со благочестие го утврдивме ова: на гората викана Атос, покрај останатите се основа и манастир поделен на дијалекти, имајќи во себе собор на монаси служители – Грци и Иверци, така поставено, секако, од почетокот на основањето на овој манастир; така, сè до походот на Италијанците против Ромеите, сите тие – Грци и Иверци заедничареа помеѓу себе, соработувајќи во аскетското напредување, следувајќи го редот на отецот на манастирот, имајќи ги само јазиците како разлика. Откако Латините воспоставија власт врз нив, се развила нивната заедница, а претстојателите на италијанското свештенство применија многу насилство за да го потчинат целото наше свештенство и монаштво под власта на Римскиот Папа, наложувајќи да го споменуваат него во времето кога според обичајот во олтарот се споменуваат архиереите и да го следат етосот на Римската црква. Освен малкумината, најдоа и големо друштво верни на нивните ветувања, кога оние што не ги убедија, ги подложија на мачење и на секакво злоставување и безмилосно им нанесе штети на имотите; но, иверските монаси, кои не претрпеа ниту насилство, ниту понижување, ниту најмало испитување, непристојно ги примија условите на Италијанците и кардиналот на Папата, и пријдоа итајќи во Солун, прифаќајќи сè што е по волја на Папата и следејќи го латинкиот етос. Веднаш го покажаа и знакот на заедничарењето, свесно подавајќи ги своите раце кон нивните, нарушувајќи и пореметувајќи ја со тоа заедницата со монасите Грци.

Така, откако пропагува, монахот Григориј го раскажа ова и побара да научи дали е непожелно да се заедничари со нив (Латините – В.Н.) и со оние кои се со нив и со иверските монаси кои се кај нив, кои пристапија кон кардиналот и преку него кон Папата, како што беше кажано. Како што наведе, нивните срца се осмелија да пристапат и да ги причестат Италијанците, карактеризирајќи го оној што нема да пристапи кон нив како залудно пострадад, спротивставувајќи им се и на оние кои претрпеа штета затоа што не се потчинија.

Од Нашето Смирение и од соборот на Нашето свештено опкружување слушна дека заедничко за нас и за Италијаните е крштението и исповедањето на Света Троица, а во останатите нивни учења и верувања постојат многу разлики, и навистина се големи и достоини за разобличување, како што е утопијата на нивното верување за происходењето на Светиот Дух и прифаќањето на бесквасниците, за што во минатото останатите патријаршиски столици се одвоија од првоначалниот Римски Папа и како разлика ги имаат лебовите. Па, според

тоа, оној кој заедничари со нив во догмата и во учењето, е одлачен од наша страна, не заедничарејќи со нас во ништо, ниту е еден од нас и се смета за туѓинец, а вие кои се застапувате за нив сте нивни слуги; послушни сте на гревот за смрт; а во однос на послушност за оправдување, да слушнеме што извикува божествениот Павле за силата на ова обединување и за подавањето на рацете на едните кон другите, што е разјаснето во посланието до Галатјаните на овој голем проповедник: Тогаш како потврда ни ја подадоа мене и на Варнава раката со што Петар нè направи заедничари со него во проповедта; така, оние што ја подадоа десницата јасно се претставија како љубители на нивната проповед, немајќи никаква разлика со нив, туку примајќи ги како носители на соборен идентитет. Штом тие со подавањето на десниците кон апостолите означуваат заедничарење и единство во проповедта, значи на ист начин, како што овој пример е показател за прифаќањето на непроменливиот начин и догми и учење, аналогно се случува и кога овие го објавија како блажено и достоино за многу пофалби разузданото насилство на Латинската власт, наспроти оние кои не ги променија за ништо нашите свештени обичаи, но предавајќи се себеси на измачување на телата и изложувајќи се себеси на презир, за да не станат предавници на татковските обичаи и како маченици најсветли, светло повикаа: „за богатата што ги видовме, за нив Богоугодно се боревме“ – и верата исполнувајќи ја, си исплетоа венци на правдата. Така како што кажавме, овие се блажени; осудени, пак, и како што кажавме одлачени се оние кои во ова време станаа слабаци и му позавидоа на Јуда, кој Христовата наука и Неговата близина и чудесните дела извршени преку Духот, и Самиот Учител ги продаде за ништожна и пропадлива материја. И така, го изобразуваат и евангелското семе кое падна на каменита подлога, и штом изгреа сонцето, свена, па немајќи корен, се исуши и остана бесплодно; ова слово ги означува оние кои во време на искушенија и гонења, се откажуваат од силата на верата и во тешкотиите немаат ни најмало трпение и со текот на времето се отклонуваат од верата.

И поради тоа, сметаме дека без исклучок ниту еден Грк не треба да ги причестува иверските монаси и нивните истомисленици, како прифаќачи на италијанските обичаи и верувања, кои за нашата светиња станаа отфрлени; ниту, пак, кој било некогаш да застане на молитва заедно со нив, ниту да им се даваат божествените тајни, ниту игуменска чест, ниту што било слично; така што, ако претходно овие нешта беа заеднички, со ова да остане во долго сеќавање мерката изречена против нив. Доколку некогаш се случи и тоа - да се вратат на

човекољубивиот етос на Црквата, во покајание за направениот престап, тогаш, добро очистени од дажките преку пост и солзи и божествени молитви, од срце одречени од нечистотијата, повторно да бидат упатени кон етосот и учењето на нашата света Црква.